

Bevezetés

A kodifikációs kihívások minden körülmények között felkeltik az adott állam elméleti és gyakorló szakembereinek érdeklődését. Különösen igaznak tekinthető ez a megállapítás akkor, amikor – szemben napjaink felgyorsult jogalkotási tendenciáival – egy jogszabály előkészítése hosszú időn át tartott. A büntetőjogalkotás során számos olyan kérdéssel szembesül a jogalkotó, amely precíz válaszokat követel meg, hiszen a büntetőjog klasszikusan olyan jogterület, amely jelentősen érinti, érintheti az egyén legszűkebb szféráját. Egy jól átgondolt, alapos előkészítő munkát követő jogalkotás számára – az egyes elméleti, dogmatikai kérdéseken túl – feladat egy, a gyakorlat számára alkalmazható normaszöveg meghatározása is. Ez alól nem kivétel a vagyon elleni bűncselekmények rendszere sem, hiszen rövid történelmi vizsgálódások után könnyedén belátható, hogy a büntetőjog sarkalatos pontját képezi – s képezte mindig is – a vagyont támadó bűncselekmények rendszere, akár a vagyon, illetve tulajdon centralizált, akár individualizált formáját tekintjük azok lényegének. Jelen tanulmány a csalás kodifikációs kísérleteinek bemutatására vállalkozik az 1795-ös büntető törvénykönyv-javaslat és az 1843-as büntető anyagi jogi javaslat alapján.

Az 1795. évi büntető törvénykönyv-javaslat¹

A Tripartitum hosszú évszázadokon keresztül irányt mutatott a jogkereső közönségnek, akár bíróság, akár magánszemély volt az.² A társadalmi fejlődéssel egyidejűleg a társadalmi viszonyok is egyre komplexebbé váltak, érintve a büntetőjog terrénumát is. Korábban „virágzó” tényállások tűntek el, új deviáns magatartásformák jelentek meg, s e körülmények cselekvésre sarkallták a jogalkotót is. Annál is inkább szükséges volt az elhatározás, mert a szabályok nagy száma miatt egyre nehezebb volt a büntetőjogra vonatkozó joganyag áttekintése. Azonban – a magyar büntetőjogban tájékozódni kívánó dolgát tovább nehezítendő – nem csupán a magyar büntető jogszabályok kaotikus állapota jelentett gyakorlati problémát. Rendkívül erős befolyásként volt jelen például az osztrák hatás. A gyakorlatot befolyásolták olyan, magyar jogszabályként nem értékelhető instrumentumok, mint például a *Praxis Criminalis*, amely III. Ferdinándhoz köthető, s eredetileg Alsó-Ausztria büntetőkódexe volt. 1696-ban azonban felveték a *Corpus Juris*-ba, s így a magyar jogászság számára is már könnyebben hozzáférhető volt; ezek után pedig lehetőség volt arra, hogy egyre inkább befolyásolja a hazai gyakorlatot,³ méghozzá bizonyos esetekben *contra legem*.⁴ Érthető volt tehát az igény egy olyan alkotás létrehozására, amely rendezett és kiszámíthatóbb viszonyokat teremt.

E folyamat eredményeként alkották meg az 1795-ös büntetőkódex-tervezetet, amely a maga nemében monumentális alkotásnak tekinthető, hiszen az első olyan

Madai Sándor

Paradigmaváltás

– kontinuitás?

Magyar kodifikációs törekvések a csalás definiálására

a 18. század második és a 19. század első felében

átfogó jellegre törekvő munka, amely az anyagi jogi szabályok mellett tartalmaz eljárásjogi szabályokat is.⁵ Bár e tervezet is csupán tervezet maradt, jelentősége determináló volt későbbi jogalkotásunk számára – s ez a magyar büntetőjog történetét legalább valamelyest ismerők számára nem vitás –, gondoljunk csak a rendkívül modern szellemiséget tükröző 1843-as anyagi jogi javaslatra, amelynek egyik kiindulópontja volt a tervezet, s azon keresztül az első magyar kódexre is hatást gyakorolt. Emiatt talán nem felesleges áttekinteni a csalásra vonatkozó rendelkezéseket, ugyanis már ebben a tervezetben is találhatunk ilyen jellegű önálló tényállást.

Az 1795-ös javaslat két részre tagolódott: az első rész eljárásjogi, míg a második rész anyagi jogi szabályokat tartalmazott. Az anyagi jogi részen belül meglehetősen széles körben jelentek meg a vagyon elleni deliktumok. E cselekmények részletesebb szabályozásának igénye a korszak egyik nagy determináns irányzatához, a felvilágosodás eszmerendszeréhez tartozott, mivel annak képviselői egyre jobban hangsúlyozták a tulajdon védelmének szükségességét.⁶ A csalás a második rész XL. szakaszában került megfogalmazásra, a „*polgárok javait, vagyonát és szabadságát veszélyeztető bűntettek*” között.⁷ A szakasz latin címe „*De Stellionatu, seu Falso*”, ezt Hajdu Lajos „*A csalárdságról, illetve a csalásról*” fordulattal említi a magyar fordításban.⁸ Ez alapján kijelenthetjük, hogy Hajdu a *stellionatus* csalárdságnak fordítja, egy másik helyütt azonban a *stellionatus* alatt a csalást érti.⁹ Más szerzők szintén a *stellionatus* értik csalás alatt, ide sorolható például Pauler¹⁰ vagy Schnierer¹¹ is.

Azt feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy a *stellionatus* és a *falsum* fogalmak hosszú évszázadokig ha nem is szinonimaként, de hasonló cselekményeket lefedő elnevezésként éltek a jogi köztudatban, így valószínű, hogy a címben szereplő elnevezések a hamisítás-szerű cselekményeket és a csalárdsággal hasznot szerezni kívánó cselekményeket jelölik.¹²

Hosszú időn át elsődlegesen a falsum (illetve quasi falsum) fogalmán értették a csalásszerű cselekmények egy részét is, s ebből következően a falsum és a csalás fogalmak közé egyenlőségjel került.¹³ Álláspontunk szerint e hosszú időn át elfogadott elképzelések részben téves koncepcióból indultak ki, amennyiben elfogadjuk azt, hogy a kontinentális jogrend alapja a római jog. Rómában ugyanis *előbb* létezett a falsum fogalma, mint a stellionatusé. Ezt egyértelműen alátámaszthatjuk azzal, ha a preklasszikus korra gondolunk, amikor is a *lex Cornelia de falsis* a hamisításokat rendelte büntetni, s a stellionatus a klasszikus korban jelent meg csupán, mégpedig úgy, hogy minden olyan csalárd cselekményt értettek alatta, amely nem tartozott más bűncselekményi kategóriába.¹⁴ S való igaz, hogy a falsum alatt csalásszerű cselekményeket is értettek, de azt nem a csalás modern értelemben felfogott lényege miatt tették, hanem mert a falsum a valóság meghamisítása révén a társadalomra nézve veszélyesnek minősült, tehát a hamisítási momentum miatt rendelték büntetni, hiszen a már említett *lex Cornelia* is a hamisítási eseteket büntette elsődlegesen.¹⁵ Tehát a falsum nem a csalás fogalmát jelentette, hanem a falsum fogalma *alatt* szabályoztak csalási cselekményeket.¹⁶ Ebből következően a falsum inkább a hamisítás fogalmát fedte le – legalábbis eredetileg – s a stellionatus az összes egyéb csalárd, csalási cselekményt, így a csalást is.¹⁷ Ez talán következik az 1795-ös tervezetből is: a XLI. szakasz (*De Literalium Documentorum, Sigillorumque Falsificatione*) Hajdu fordításában „Az okiratok és a pecsétek hamisításáról” címet viseli. Ebből is látszik, hogy a falsificatione hamisítást jelent, tehát a falsum csalás értelemben használt fogalmára – mivel, mint utaltunk rá, értettek alatta csalási cselekményeket is – célszerűbb lett volna más magyar fogalmat alkalmaznia a korabeli szerzőknek, elkerülendő a fogalmi félreértéseket, s átvágva a terminológia e gordiuszi csomóját. Ilyen szó lehetett volna – megőrzendő a latin „fals” szótörredék tipikus magyar formáját, a „hamis” kifejezést – például a „hamiskodás”. Ezzel talán visszaadható lett volna az igazság elferdítésére irányuló magatartás és a csalárdság is.¹⁸ Elképzelhető egyébiránt, hogy csupán azért tűnik ilyen jelentős fogalmi dilemmának a kérdés, mert modern jogászi szemmel próbáljuk szemlélni a korszak fogalomrendszerét, s lehet, hogy a mi modern fogalmaink jelentését próbáljuk fellelni a korabeli terminológiában. Talán megnyugtató az a tény, hogy már a 19. században is felmerült a probléma.¹⁹

A szakasz felépítését tekintve három egységre osztható: az elsőben (1. §) a csalás általános szabályozását – ideértve a modern terminológia által alaptényállásnak nevezett esetét – találjuk meg, s ebben említi a kodifikátor azt is, hogy „...*ahányféle a más kárára irányuló csalás lehet, csaknem ugyanannyi a csalás büntetnének faja is. Mivel pedig valamennyit felsorolni lehetetlenség, e helyütt a csalásnak legalább néhány példáját soroljuk fel, amelyekből már a többit is értékelni lehet.*” A szakasz második egységének tekinthető a csalás eseteinek exemplifikatív jellegű fel-

sorolása (2-4. §), míg a harmadik egység a csalás büntetését tárgyalja (5-6. §).

A csalás tényállását az 1. § így határozza meg: „*az igazságnak bármilyen álnok ravaszsággal történő, mások becsapására, vagy megkárosítására irányuló megváltoztatása vagy elkendőzése.*” Láthatjuk tehát, hogy bár még a korábban is érvényesülő felfogás – az igazság megsértése – áll előtérben a javaslat szövegében, azonban már megjelenik a modern csalás-fogalom immanens tényállási eleme, a kár, illetve a célzat is, némiképp összefonódva („*megkárosítására irányuló*”).²⁰

Csalásnak tekintette például a tervezet a korábbi álarcz (névbitorlás) és a vértagadás esetét – különösen az 1723. évi 46. törvénycikk 4. §-ában szabályozotthoz hasonló esetet, amikor is „*valaki anyagi haszonszerzés céljából szüleit, fivéreit vagy nővéreit örülteknek vagy dühöngőknek és javaik igazgatására képteleneknek nyilvánítottja, vagy bármilyen szűn alatt akár saját javaik tulajdonából, akár ősi vagyonuk örökléséből ki akarja őket csalárd módon zárni*” (3. § c) pont) –, de azt is, amikor valaki „*idegen szerző könyvét saját neve alatt nyomtatja ki*” (4. § k) pont), illetve aki „*más magzatot csempész az igazi helyére*” (4. § o) pont).

A fogalom 1. §-beli definiálása kétségtelenül előrelépés a csalásnak a hamisítással szemben – az önállóságáért – vívott harcában, a csalás modern fogalmának kialakítása felé, azonban a 2-4. §-okban említett esetek még részben mutatnak a hamisítási cselekményekre inkább utaló jegyeket is; csalónak tekintette a javaslat azt is, aki „*hamis váltót állít ki*”, aki a „*bíróságot a vizsgálat tartama alatt saját státuszát illetően félrevezeti*, azt az alkuszt, aki „*könyvébe bármit hamisan vezet be*” (4. § f) pont). Azért is fontos megemlíteni ezeket a cselekményeket, mert – s ez szintén érdeme a javaslatnak – a XLI. szakasz „*Az okiratok és a pecsétek hamisításáról*” címet viseli, tehát a kodifikátor akár az említett cselekmények egy részét az XLI. szakaszban is elhelyezhette volna, mint ahogy azt később tette is, mondhatjuk immár visszatekintve e cselekményi kör fejlődésére. Itt is megfigyelhető egyébiránt a jogalkotó elbizonytalanodása a csalás és a hamisítás elhatárolását illetően; talán a jogalkotó erősebbnek érezte e cselekmények megvalósítása során a csalás 1. §-ban említett ismérveit, mint a pusztán hamisítási jelleget, azonban talán még nem fogalmazódott meg elemi erővel a két tényállás elhatárolásának igénye.

A szakasz harmadik egységében a csalás büntetésére, illetve a súlyosbító körülményekre vonatkozóan találunk rendelkezést. Az 5. § szerint a „*büntett enyhébb vagy szigorúbb megtorlása főképpen a kísérő körülményektől függ*”, eszerint szigorúbb büntetést érdemelt az, aki „*tevékenységével akár a köz, akár a magánkapcsolatok jogait is megsérti; ha többször is elköveti a csalást; s ha e büntetért már korábban is büntetve volt*”, illetve akkor is, ha „*a köz egészének is kárára van*”.

A büntetés tekintetében (6. §) a károk és költségek megtérítésén túl a tolvajokra irányadó büntetés alkal-

mazandó,²¹ míg „a szándékosság második fokán szigorításképpen közhírrételt, harmadik fokán pedig ezen kívül pellengérré állítást is ki kell mondani.”²² Külön szabályokat állapított meg – szankció gyanánt – a javaslat a bányavállalkozókra, a bányatisztekre és a bányamunkásokra.

A károk megtérítésére kötelezés nem jelenti azt, hogy a tervezet a büntetőjog esetleges (vissza)magánjogiasítását kívánta volna elérni, hiszen gondoljunk arra, hogy a modern – tágabb értelemben felfogott – büntetőjogban szintén megtalálható a büntetőbíróóságok számára biztosított lehetőség: az ún. adhéziós perekben a büntetőbíróóság a polgári jogi igény tekintetében is állást foglalhat. Bár azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez a jogintézmény tipikusan a büntetőeljárás kódexekben kerül szabályozásra. Ezzel szemben az 1795-ös tervezet az anyagi jogi szabályok között tette kötelezővé – s nem pedig lehetővé – a bíróságnak a kártérítésre kötelezést.

A 18. század – tehát a tervezet időszakának – utolsó harmadára vonatkozóan Hajdu Lajos a csalás gyakorlati előfordulását illetően kiemeli, hogy a bűncselekmények száma viszonylag alacsony ugyan, ám egy fokozatosan emelkedő tendenciát vél felfedezni. Tekintettel arra, hogy az általa vizsgált kimutatások – elsődlegesen a szabadságvesztésekre vonatkozó statisztikák – szűkszavúan fogalmazznak, általában – s a csalás sem kivétel ez alól – nem lehet részletesen feltárni az elkövetés körülményeit, gyakran még azt sem, hogy milyen magatartással valószínűsítette meg az elkövető a bűncselekményt. Két kivételt azonban olvashatunk: az egyik egy hamis pénzváltó, akit 20 bottal, örökös kitiltással és pellengérré állítással büntettek Pesten, a másik esetben a 22 éves elkövetőt csalásért ítélték Besztercebányán börtönbüntetésre, azonban az elkövetés körülményei és a büntetés mértéke sem derül ki, mert az elkövető anyja vállalta, hogy a kárt egy éven és egy napon belül jóvá fogja tenni, s mindaddig, amíg erre sor nem kerül, az elkövetőn végrehajtják a büntetést.²³

Az 1843-as büntető anyagi jogi javaslat

Az 1795-ös javaslat – bár sok tekintetben rendkívül progresszív alkotás volt – nem emelkedett törvényerőre. Szellemissége, újító gondolatai azonban inspiráló erővel hatottak a későbbi büntető-jogalkotásra, így következő nagy és előremutató javaslatunkra, az 1843-as anyagi jogi javaslatra is.²⁴ Úgy véljük, hogy a Deák-féle javaslat egészének bemutatását s méltatását mellőzhetjük; jelentősége a magyar büntetőjog-történetben napjainkra már vitán felül áll, ha állt egyáltalán szerepe bármikor is viták keresztüztüében.

A javaslat – a csalás szempontjából – ellentmondásosnak tekinthető. Egyfelől az 1795-ös javaslat által megkezdett úton történő előrelépés jellemzi például a hamisítástól való elkülönítés tekintetében – bár még nem teljesen letisztult formában –, másfelől viszont

nem érzékelhető a cselekmény vagyoni elleni jellegét előtérbe helyező markáns jogalkotói álláspont.

A korábban említett nyelvi problémát, amelyet a latin terminológia sajátos jelentéstartalmi változása (is) indukált, a tervezet már kiküszöbölte, mégpedig azért, mert magyar nyelven készült el, s így a falsum-quasi falsum-stellionatus fogalmi körből sikerült kiszakadni, ha a büntetőjogászok által később általánosan elfogadott irányvonalat még teljes mértékben nem is sikerült meghatározni.

A tényállást a tervezet XXXVIII. fejezetében, „A csalásról”²⁵ cím alatt találjuk.²⁶ Az „alaptényállás” a 373. §-ban került rögzítésre: „A ki olly czélzattal, hogy mást valaminek cselekvésére vagy elhagyására álnokul reá vegyen, s az által valakinek kárával magának vagy másnak jogtalan hasznot hajtsion, valamelly dolognak tettegi valóságát tudva és szándékosan vagy elferdíti, vagy akkor midőn azt felfedezni jogszerűleg köteles lett volna, eltitkolja, ha az által valakinek csakugyan kárt okozott, csalónak tekintetik, s ha tette más súlyosabb büntetbe át nem ment, a 295-ik §. rendelete szerint büntetethetik.”

A Csemegi-kódex indokolása egyértelműen haladó szellemisségűnek tartja a csalás illetően megfogalmazását, amikor – a vagyoni elleni jelleg hangsúlyozásával és a csalás hamisítástól való elkülönítésével egyetértve – megállapítja, hogy az „1843-ik évi törvényjavaslatunk tervezőit illeti a dicsőség, hogy e kérdést is alaposan tanulmányozva, elvileg és végleg szakítottak a multnak a helyes rendszert lehetetlenné tevő zavaros fogalmival és téves kísérleteivel.”²⁷

A tervezetben a célzat még összefonódik a valaminek cselekvésére vagy elhagyására való rávétellel, s ehhez képest csupán mögöttes kauzalitásként jelenik meg az ebből következő haszonszerzési irányultság. Az elkövetés módjaként az álnokul történő elkövetést lehetne meghatározni, amivel a jogalkotó jelezni kívánta, hogy nem egyszerű rábíró jellegű cselekményről van szó, hanem egy kvalifikált rábíró cselekményről. Ez a későbbiekben tárgyalandó – a Csemegi-kódexben előforduló – „ravasz fondorlat” előfutárának, történeti előzményének tekinthető. Elkövetési magatartásként a valóság elferdítését, illetve eltitkolását határozhatjuk meg. Ez utóbbi tartalmazza tulajdonképpen a *hallgatással történő tévedésbe ejtést* is, ugyanis akkor valószínűsítette meg az elkövető, ha valaminek a valóságát úgy titkolta el, ha annak felfedésére „jogszerűleg” köteles lett volna. Erre kerülhetett sor például akkor, ha a cselekmény passzív alanyának semmilyen elképzelése nem volt arról a bizonyos körülményről, amelyet az elkövető eltitkolt; tehát nem tudott valamely tényről, s az elkövető kötelezettség-ellenesen nem is bocsátotta rendelkezésére az információt. Ebben az esetben tehát inkább tévedésbeejtés-szerű a cselekmény. Megjegyzendő, hogy nem feltétlenül csupán tévedésbe ejtéssel valószínűsítette meg ez utóbbi fordulatot a csaló. Gondoljunk csak arra, hogy a sértettnek már eleve is lehetett téves elképzelése arról a bizonyos dologról. Ebben az esetben nem az elkövető kergette tévedésbe a sértettet,

mivel ő már eleve abban volt, hanem az elkövető csupán tévedésben tartotta, mégpedig azzal, hogy nem fedte fel a valóságot.

Roppant fontos a tényállás fejlődése szempontjából az, hogy már a tervezet megkövetelte a cselekmény megállapíthatóságához a kár – mint eredmény – bekövetkezését („*ha az által valakinek csakugyan kárt okozott*”).

Talán – legalábbis kodifikációs szinten – az mutatta a legjobban – még ekkoriban is – a csalás kiegészítő jellegét a hamisításhoz képest, hogy a tervezet szubszidiárius cselekménnyé nyilvánítja a csalást, amikor úgy rendelkezik, hogy az elkövető akkor tekintendő csalónak, „*ha tette más súlyosabb büntetbe át nem ment*”. Utalnunk kell azonban arra, hogy nem csupán a „hamisításba történő átmenet”-et jelentette az idézett fordulat, hanem bármely más cselekmény is szóba jöhetett, bár elsődlegesen a hamisítás merült fel mint ebben a korban – a csalás tekintetében – kiindulópontnak számító tényállás.

A 374. § arról az esetről rendelkezett, amikor a már tévedésben lévő személyt „*akár szóval, akár cselekvése által*” – méghozzá a 373. §-ban meghatározott céllal – megerősítette tévedésében az elkövető. Első olvasásra hasonlóságot vélhetünk felfedezni a 373. § eltitkolással elkövetett fordulata és jelen szakasz között, azonban átgondolva megállapítható, hogy differenciált a tervezet e tekintetben. Fogalmi síkon vizsgálva a kérdést azt mondhatjuk, hogy az eltitkolás az nem nyilatkozás; jelen esetben a már meglévő tévedést szóbeli nyilatkozatával megerősíti az elkövető, s így tartja tévedésben a passzív alanyt, míg a cselekvése által (például megtévesztőleg bólogat vagy éppen rázza a fejét) szintén nyilatkozatot tesz (ráutaló magatartásként). Talán úgy lehetne a két szakasz vonatkozásában az elhatárolás alapját képező cezúrát meghúzni, hogy a 373. §-ban fel sem merül a felek között az a bizonyos információ, nem is utal rá az elkövető, míg a 374. §-ban felmerül ugyan, de kifejezetten – a javaslatban meghatározott magatartással – tévedésben tartja az elkövető a passzív alanyt.

Utalásként megjegyezzük, hogy a 374. § privilegizált eset, ugyanis a büntetés csupán kétharmada a 373. §-ban meghatározottnak. Ebből kirajzolódik az a kodifikációs meggyőződés, miszerint a tévedésbe ejtés – modern fogalmakkal – nagyobb mértékben veszélyes a társadalomra, mint a tévedésben tartás.

Elvi ellentmondást találunk a 373. §-ban meghatározott definíció („*magának vagy másnak jogtalan hasznot hajtszon*”) fordulata és a 375. § között, amelyben az található, hogy aki a csalást nem azért követte el, hogy magának hasznot hajtszon, hanem „*csupán*” hogy más megkárosítson, az is csalás miatt büntetendő.²⁸

A 376. § több szempontból is sajátos a tervezetben. Egyfelől „*csalásért büntető közkereset csak magánpanaszra mozdíthatatik*” – tartalmazta a tervezet. Másfelől külön rendelkezések vonatkoztak a „*terhes szerződésekre*”. Ez utóbbiaknál a „*magánpanasz*” előterjesztése mellett feltétel volt az is – ismét előtérbe

helyezve magánjogias elemeket –, hogy a szerződés a kárt szenvedett fél kezdeményezésére „*polgári úton, s egyenesen a csalás miatt bíróiképpen megsemmisítettett, vagy a károsító valamely a csalás által okozott kárnak megtérítésében elmarasztaltatott.*”

Látható, hogy vagylagos feltételként jelenik meg a tervezetben a polgári út igénybevételenek szükségessége. Vagy a szerződés semmisségének megállapítása – amely kizárólag a csalás miatti semmisség esetén nyújtott büntetőeljárás kezdeményezésére lehetőséget –, vagy pedig a kártérítés megítélése – szintén kizárólag a csalás miatt – nyitott utat a büntetőeljárásnak. Érdekes szemlélet ez – különösen az utóbbi –, napjaink gyakorlatából kiindulva...

A 377. § elkövetési magatartásként külön is kiemeli a terhes szerződésekkel kapcsolatos cselekményeket, amelyeket akkor rendelt büntetni, amikor a szerződés tárgyait „*jobbakkal s nagyobb értékűeknek állította, mint valósággal voltak*” és

„*a) ha a szerződési tárgyak olyanok voltak, melyeket a nélkül hogy értékben vagy minőségben alább szállottak volna, a szerződés előtt megvizsgálni nem lehetett*

b) ha az elsődleges megvizsgálás csak azért nem teljesített, mert aránylag tetemes költségbe került volna

c) ha oly kereskedő, ki drága kövekkel, gyöngyökkel, arannyal, ezüsttel kereskedést üz másnak hamis gyöngyöket vagy köveket igazak és jófélék helyett, más érczet arany vagy ezüst helyett, vagy nem bélyegzett rosszabb aranyat vagy ezüstöt jobb helyett, tudva és csalási céllal elad.”

Kérdésként merülhet fel, hogy miért került sor a szerződésekkel kapcsolatos magatartások fenti körének önálló szabályozására? Indokolható ez egy sajátos elméleti állásponttal is. Schnierer a hamisítás-csalás elhatárolásának fejtegetése kapcsán – bemutatva azt a hosszú időn keresztül uralkodott felfogást, miszerint a csalás az nem más, mint a valóság megváltoztatása, s így a hamisítás egyik típusának tekintendő – jegyzi meg, hogy „*az ember az igazmondóságra általános joggal oly értelemben nem bír, hogy embertársaitól azt követelhetné, miként irányában minden tekintetben csak való nyilatkozatokat és állításokat tegyenek*”²⁹, majd később megjegyzi, hogy „*azonban kétkedni sem lehet, hogy az emberek között, bizonyos jogos oknál fogva, szorosabb viszonyok is támadhatnak, melyekben az egyik a másik javára, valamely igenleges tevésre köteleztetik*”³⁰ és „*különösen a szerződések folytán jöhet létre ily kötelmi viszony, mely különös hűség és igazmondóságra kötelezettséget alapít meg a szerződő felek között.*”³¹ Láthatjuk tehát, hogy a korabeli magyar jogi irodalomban fellelhető az az álláspont, amely indukálhatta a javaslat ilyen módon történő megalkotását. Alátámasztható a szerződésekre vonatkozó normaszöveg megjelenése más indokkal is. Magyarország hosszú évszázadokon át – köszönhetően a földrajzi közelségnek, s egyéb okoknak – nagyon szoros kapcsolatban állt a német nyelvterület országaival, elsődlegesen a mai Németországgal és Ausztriával. Ez a kapcsolat a

jogtudomány terén is jelentkezett, s a 18–19. században Európa nyugati felén a nemzetállami törekvések mellett jogászai körökben elemi igényként felszínre törő kodifikációs óhaj tovább erősítette ezt a befolyást. E kodifikációs óhaj hazánkban is jelentkezett, egyik meghatározó példája éppen az 1843-as javaslat. A javaslat szellemi erőt merített nem csupán a német nyelvterületek tudományos munkáiból, hanem jogszabályaiból is. A szerződésekkel kapcsolatos csalás vonatkozásában egyértelműen mintát jelenthetett a szász, a bajor és az oldenburgi törvény.³² E hatások szintén magyarázatot nyújthattak a javaslat által alkalmazott megoldásra.

További, szerződéssel kapcsolatos eseteket is rögzít a tervezet. Az is csalást követett el, aki a szerződéskötést követően azt, amit a szerződésben „lekötött”, családi célzattal megváltoztatta vagy kicserélte, illetve az, aki olyan vagyont kötött le, amely felett nem volt joga rendelkezni. Szintén csalásnak minősült, ha valaki a zálogba, illetve letétként átadott ingó dolgot titokban visszavette, és ezzel megkárosította a másik felet.³³ Végül említendő, hogy a hamis és vétkes bukás eseteit is a csalás körében szabályozta a tervezet. Ez utóbbi vonatkozásában hangsúlyozandó, hogy e korszakban a jogalkotó is bizonytalanul próbálta megtalálni a bukás helyes rendszerbeli helyét, s ez a kodifikációs útkeresés nem azért, vagy nem csupán azért tekinthető kissé koncepciótlannak, mert a csalás fejezetében kapott helyet a tényállás, ez jogalkotói szemlélet kérdése. Az viszont

már álláspontunk szerint következetlenség, hogy a *csalás* tényállásban került szabályozásra a bukás, de *tolvajként* rendelte büntetni a hamis bukottat, s ha mindezt könyveinek meghamisításával követte el, akkor pedig *hamisítónak* tekintette e javaslat az elkövetőt. Úgy véljük, hogy ez – bár hangsúlyozzuk, hogy a csalás tényállásának önállóítására irányuló törekvése a tervezetnek determináns jelentőségű a későbbi jogfejlődés szempontjából – ismét jelzi a csalás hazai megítélésének dogmatikai bizonytalanságát.

Ezen túlmenően utalnunk kell még a szakasz vizsgálatánál egy másik komoly elvi ellentmondásra is. Mivel a csalás fejezetében kerül sor a bukás szabályozására, ezért feltételezhetjük, hogy a jogalkotó irányadónak tekintette minden, e fejezetben szabályozott magatartásnál a 373. § rendelkezését, amelyben a csalás általános fogalmát (alaptényállását) határozta meg. Ebben az esetben a 373. §-ban meghatározott célzatos és szándékos magatartás hogyan valósulhat meg a vétkes bukás esetében, amely a 381.§ szerint vétkes gondatlanságból történik?

A magyar büntetőjog fejlődésének következő állomása a Csemegi-kódex, melynek jelentőségét szükségtelen ecsetelnünk, s bemutatása meghaladja jelen tanulmány kereteit. Ha e megállapítást igaznak véljük a csalás tényállásának relációjában is, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a kódex – minden hibája ellenére – olyan monumentális alkotás, amely napjainkig kihatóan meghatározta a csalásról alkotott felfogásunkat.

Jegyzetek

* A tanulmány első része (*A csalás tényállásának hazai előképei az államalapítástól a felvilágosodás koráig*) folyóiratunk 2009. évi 4. számában jelent meg.

¹ A tervezetet nem minden szerző említi 1795-ös javaslatként: Fayer például 1792-es javaslatnak nevezi (Fayer László: *Az 1792-iki magyarbüntető-törvényjavaslat*. Jogtudományi Közlöny, 1896. évi 46. szám; Fayer László: *Miképp készült az 1792-iki büntetőtörvénykönyvi javaslat?* Jogtudományi Közlöny, 1901. évi 39. szám). Említhetnénk akár Finkeyt is: Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Politzer, Budapest, 1905, 86–88. p.) és Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Grill, Budapest, 1914, 79–80. p.). Hajdu Lajos hosszasan fejtegeti, hogy mért élt hosszú éveken át a (büntető)jogászok tudatában a javaslat – állítása szerint helytelenül – 1792. évi tervezetként. A fejtegetés nem mindig hízelgő Fayerre és Finkeyre nézve: Hajdu Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 25–29. p.). Természetesen az is vita tárgyát képezheti, hogy melyik tervezet tekintendő elsőnek? Hajdu e tekintetben több álláspontot ismertett (Hajdu Lajos, 1971: i. m., 22. p.). Bónis György például az 1712-es javaslatot említi első javaslatként (Bónis György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1934). Megjegyzendő, hogy Angyal is az 1712-est említi elsőként a javaslatok között, s megjegyzi, hogy abban csalásszerű magatartás, amely a sokak által használt stellationatus, illetve falsum fogalma körébe lenne vonható, nem szerepel (Angyal Pál: *A csalás*. A magyar büntetőjog kézikönyve 16. Athenaeum, Budapest, 1939, 9. p.).

² Eckhart éppen a Tripartitumhoz való merev ragaszkodással indokolja a büntetőjog korszakbeli fejlődésének hiányát (Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk: Mezey Barna. Osiris, Budapest, 2000, 321. p.)

³ Nagy Sándor a hajdúkerületi törvényszék gyakorlatát vizsgálva állapítja meg, hogy „a közgyűlés 1846-ban a *Praxis Criminalis* 32. §-ában foglaltak betartását írta elő.” (Nagy Sándor: *A hajdúkerületi törvényszék büntető eljárásjogi gyakorlata 1861–1871*. In: Kovács Kálmán [szerk.]: *A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon, 19–20. század*. ELTE ÁJK, Budapest, 1986, 95. p.)

⁴ Béli Gábor–Kajtár István: *Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században* (*A Praxis Criminalis*) (Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XIX. Pécs, 1988, 39. p.) és Eckhart Ferenc, 2000: i. m., 266. p.

⁵ A szerzőket általában az anyagi jogi rész általános részre foglalkoztatta. Lásd például: Fayer László, 1896: i. m.; Fayer László, 1901: i. m. A javaslatához lásd még Finkey Ferenc: *Az 1792. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója* (Debrecen Város Könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1942).

⁶ Balogh Elemér: *Die Dogmatik des materiellen Strafrecht (Entwicklungsgeschichtlicher Überblick mit besonderer Hinsicht auf den Gesetzesvorschlag von 1843/44)*. In: *Die Entwicklung der österreichisch-ungarischen Strafrechtskodifikation im XIX–XX. Jahrhundert*. Herausgeber: Gábor Máthé–Werner Ogris (Budapest, 1996, 195. p.)

⁷ *A csalásról, illetve a csalásról* szóló fejezet már az eredeti koncepció szerint is e fejezetben belül került elhelyezésre. Lásd: Hajdu Lajos, 1971: i. m., 285. p.

⁸ Fayer László (szerk.): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*, III. kötet (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900, 587. p.). A fenti hivatkozás nem elírás; Fayer valóban az 1843-as javaslatok anyaggyűjteményében publikálta az 1795-ös tervezet latin nyelvű szövegét. Hajdu Lajos munkájában a magyar fordítás olvasható. Tekintettel arra, hogy a

fordítás hitelességét nincs okunk megkérdőjelezni, az 1792-es tervezet szövegére e fordítást felhasználva utalunk. A mű egyébként a javaslaton kívül részletes korrajzot is elénk tár (Hajdu Lajos, 1971: i. m.)

⁹ Hajdu Lajos, 1971: i. m., 332. p.

¹⁰ Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. II. kötet (Kiadta Pfeifer Ferdinánd, Buda-Pest, 1873, 260. p.)

¹¹ Schnierer Aladár: *A csalásról és hamisításról* (Jogtudományi Közlöny, 1868. évi 17. szám, 129. p.)

¹² Kindhäuser, Urs–Neumann, Ulfrid–Paeffgen, Hans-Ullrich (Hrsg.): *Strafgesetzbuch*. Band 2. (Nomos, Baden-Baden, 2005, 4567–4568. p.)

¹³ A német nyelvterület szemléletének változására vonatkozóan lásd: Stohanzl, Rudolf: *Die Auflösung des bisherigen Betrugsbildes*. In: *Zum neuen Strafrecht – Referate zum besonderen Teil des Strafgesetzbuches gehalten bei der Richterwoche 1974* (Bundesministerium für Justiz, Wien, é. n., 19–27. p.)

¹⁴ Földi András–Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 564–566. p.); Edvi Illés Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. III. kötet (Révai testvérek kiadása, Budapest, 21894, 245. p.)

¹⁵ Angyal például Paulusra hivatkozva nevezi a *falsumot* csalásnak; álláspontom szerint az említett utalás tartalmilag inkább a lex Cornelia hamisításának felel meg (Angyal Pál, 1939: i. m., 6. p.). Ez egyébiránt alátámasztja korábbi fejtegetéseinket, miszerint a nyelv determináns tényező egy-egy jogintézmény tekintetében. Jelen esetben pontosan az – illetve az is – nehézkessé teszi a család tényállásának történeti vizsgálatát, hogy korábbi szerzők már a fogalmak tekintetében sem voltak egy dimenzióban, vagyis a 17–18. században voltak, akik bizonyos cselekményeket *falsum*-nak, mások ugyanazt a cselekményt *stellionatus*-nak nevezték, volt, aki mindkét fogalmat ismerte, s volt, aki csupán az egyiket. A hazai irodalmi álláspontokra utalva a Csemegi-kódex miniszteri indokolása megjegyzi, hogy „*régibb tudósaink nézetei is végtelenül különböznek e büntettré nézve*”. Lásd: Löw Tóbiás: *A magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. II. kötet (Budapest, 1880, 733–735. p.). Az említett tudósok valószínűleg több tényező hatása miatt sem jutottak konszenzusra, ennek egyaránt oka lehetett az egységes, törvényben meghatározott tényállás hiánya, továbbá a latin nyelv fogalmi készletének tartalmi változása, valamint a külföldi hatások felerősödése.

¹⁶ Találón jegyzi meg e vonatkozásban 1894-ben megjelent művében Edvi Illés, hogy a „*múlt század végéig e felfogás nyomán általában a hamisításba olvasztották be a család fogalmát*.” (Edvi Illés Károly, 21894: i. m., 245. p.). Célszerű kiegészíteni az állítást azzal, hogy nem csak a „*múlt század végéig*” tartotta magát ez az álláspont, hanem még előfordult a 19. században is.

¹⁷ Egyetérthetünk e tekintetben Finkeyvel, aki szerint a *stellionatus* volt az a cselekmény, amelyet „*a család ősanjának szoktak tekinteni*” (Finkey Ferenc, 1914: i. m., 737. p.).

¹⁸ A magyar köznyelvben is szerepel a „hamis” kifejezés, mint sajátos tartalmú, többértelmű szó. A valótlanságon túl érthetjük alatta például a „nem őszinte”, „csalárd”, „másokat megtévesztő” kifejezést is. Lásd: Grétsy László–Kemény Gábor (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv* (Auktor, Budapest, 1996, 24. p.). E jelenségek teret nyertek a jogi köztudatban is, s ezért is logikus használatuk, de célszerű lett volna a *hamisítást* megkülönböztetni a *hamiskodástól*; előbbi alatt a modern hamisítási cselekményeket, míg utóbbi alatt a hamisítással megvalósuló, csalárd, vagyon elleni cselekményeket érte. Jelen esetben tehát kettős problémával állunk szemben: egyfelől a hamisítás-csalás tényállásainak tartalmi elhatárolásával, mint büntetőjogi problémával, másfelől pedig egy nyelvi problémával is, mivel álláspontunk szerint a jelentésbeli ingadozás miatt sem találtak a jogászok hosszú időn át egy olyan magyar kifejezést, amely *communis opinio* lett volna.

¹⁹ Illés Károly például – miután kijelenti, hogy „*a család fogalma kezdetben csak mellékes jelentőséggel bírt s szorosan összefüggött a falsummal, mely szintén több családi esetet foglalt*

magában” – megállapítja, hogy a „*csalásnak és hamisításnak ily módon keletkezett esetleges összefüggését a doctrina elfogadván, a legújabb időkig inkább zavarta, mint tisztázta a két fogalom közti határvonalat*.” (Illés Károly: *A vagyon elleni büntettekről*. Magyar Igazságügy, 1875, IV. kötet, 299. p.)

²⁰ A hatályos Btk. a célzat tekintetében a jogtalan haszonszerzést nevesíti, míg a kár a cselekmény eredményeként határozható meg.

²¹ A lopásról szóló XXXVIII. szakasz 11. §-a szerint a gondatlanság első fokán egy naptól egy hónapig, második fokán egy hónaptól három hónapig, harmadik fokán pedig három hónaptól hat hónapig terjedő börtön volt a büntetés. A szándékosság első fokán hat hónaptól egy évig, második fokán egy évtől három évig, harmadik fokán három évtől hat évig terjedő börtön volt a szankció. Rendelkezett még arról is a tervezet, hogy a fentiekhez csatlakozott az elítélt állapotával arányos munka, és ha az elkövető gyakran kapott súlyos büntetést, és nem látszott esély a megjavulására, s a társadalomra továbbra is veszélyt jelentett, akkor halálbüntetés is alkalmazható volt. Érdekes ellentmondás figyelhető meg a szakaszban. Egyfelől tetten érhető a feudális-musból még meglévő súlyos büntetések eszmeisége (lopásért halálbüntetés), másfelől megjelennek a felvilágosodással együtt járó büntetőjogi humanizálódás első jelei is: a munkabüntetés az elítélt állapotához igazodik, a szankció kiszabásánál az elkövető társadalomra veszélyessége alapozza meg, s a társadalom védelme teszi szükségessé a legsúlyosabb büntetés alkalmazhatóságát.

²² A szándék fokozataira vonatkozóan feltétlenül megjegyzendő, hogy komoly büntetőjog-történeti jelentőséggel bír a tervezet alapelvei között a szándékosság-gondatlanság közötti differenciálás. A szándékossághoz kapcsolódóan – szintén az alapelvek között – találjuk meg a fokozatbeli elhatárolást. A szándékosság „*első fokozata: ha valaki szenvedélyességéből és lelke szerzőlötti felindultságából; a második: ha nem erős felindultságtól indíttatva, hanem megfontoltan sérti meg a törvényt, vagy elmulaszt megtenni valamit, amit a törvény előír; a harmadik: ha sok momentum van arra, hogy nem vállalkozzék büntettré, de mégis elszakítja mind az emberiség, mind pedig a társadalom kötelekeit*.”

²³ Hajdu Lajos: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában* (Magvető, Budapest, 1985, 238. p.). Időben még inkább leszűkített elemzést találhatunk Hajdu egy másik munkájában: Hajdu Lajos: *Bűnözés és büntetésbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 53. p.).

²⁴ A történelmi kontinuitást hangsúlyozza Finkey is, amikor megjegyzi, hogy a „*legnagyobb jelentőségű a régibb munkálatok közül az 1792-i javaslat, mely méltó elődje és úttörője volt az 1843-i javaslatoknak*.” (Finkey Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1942, 4. p.)

²⁵ Külön vizsgálódás tárgyát képezhetné, hogy miért pont a „csalás” kifejezéssel illette a tervezet készítője az itt meghatározott cselekményeket. Egyáltalán azt is külön lehetne vizsgálni, hogy a büntetőjog magyar terminológiájában s a magyar büntetőjogi köztudatban mikor alakult ki s mikor rögzült (többé-kevésbé) azzal a tartalommal, amelyet a mai „csalás” alatt értett cselekmények jelentenek.

²⁶ A tervezetet Fayer László közölte először: Fayer László, 1896: i. m.

²⁷ Löw Tóbiás, 1880: i. m., 736. p. A javaslat anomáliáira nem tér ki az indokolás.

²⁸ Az ellentmondást Illés külön is megemlíti (Illés Károly, 1875: i. m., 304. p.). Angyal külön nem is tárgyalja, csak a tervezet szövegéként utalt rá (Angyal Pál, 1939: i. m., 9. p.). Paulernél pedig feltételezhetjük, hogy a „*másnak ártson*” fordulat erre az esetre vonatkozik. Amennyiben e feltételezés helytálló, akkor ő is csupán megemlíti a szakasz lényegét, de az ellentmondásra nem hívja fel a figyelmet (Pauler Tivadar, 1873: i. m., 268. p.).

²⁹ Schnierer Aladár: *A csalásról és hamisításról* (Jogtudományi Közlöny, 1868. évi 17. szám, 129. p.)

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Schnierer az említetteken kívül más normákra is utal (Schnierer Aladár, 1878: i. m., 131. p.). Schnierer egyébiránt más művében is megállapítja a külföldi jogszabályok tükröződését a javaslatban, amikor kijelenti, hogy az „az újabb európai törvények körül tett behatóbb tanulmány alapján” készült. Lásd: Schnierer

Aladár: *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. t. cz.) magyarázata* (Franklin-Társulat, Budapest, 1893, 11. p.).

³³ Erre vonatkozóan jegyzi meg Illés, hogy a család általános fogalmának elemei közül hiányzik e tényállásnál „valamely dolog tetteles valóságának tudatos és szándékos elferdítése.” (Illés Károly, 1875: i. m., 304. p.)

Anők választójogának kérdése a polgári Magyarországon már a 19. század második felében felmerült. Néhány visszhang nélküli országgyűlési felszólaláson kívül elsősorban a szociáldemokrata párt és a feminista mozgalom tagjai emelték fel szavukat a voksolás jogáért. Törvénytervezetben csak 1917 legvégén jelent meg a nők választójogának lehetősége. Az érdem a kidolgozót, Vázsonyi Vilmost illeti.

Vázsonyi Vilmos választójogi (tárca nélküli) miniszterként 1917. december 21-én nyújtotta be törvényjavaslatát a parlamentben. Javaslatát választójogot adott volna minden 24. életévét betöltött, írni-olvasni tudó magyar férfinak, aki 4

elemi osztályt végzett, vagy legalább 10 korona adót fizet, vagy legalább 2 évig katonai szolgálatot teljesített, továbbá katonai altiszt fokozatot ért el, vagy vitézségi érmet vagy Károly-csapatkeresztet nyert el, önálló iparos, kereskedő vagy állandóan alkalmazott őstermelési, iparforgalmi munkás vagy cseléd. Tervezetében megadta volna a választójogot minden 24 éves, írni-

olvasni tudó magyar állampolgár nőknek, aki elvégezte a polgári iskola négy osztályát, vagy gyermekkel bíró hadiözvegy, vagy legalább két év óta működő tudományos, művészeti egyesületnek tagja. Vázsonyi az első kormánytag, aki törvénytervezetében – ha cenzusok mellett is, de – választójoggal kívánta ellátni a nőket.²

Vázsonyi Vilmos választójogi tervezetének szám szerű hatását Kovács Alajos statisztikus elemezte. A javaslat szerint a férfiválasztók száma 1 627 000-ről 3 595 000-re emelkedett volna. Vagyis 1 968 000 választót hozott volna, a 260 000 új nőválasztóval együtt az új választók száma 2 228 000-re emelkedett volna, a régi választók 1 627 000 főnyi számával szemben. A miniszter javaslatában nem számolt a fontos követelménnyel, hogy az új választók száma nem haladhatja meg a régi választókét. Az új választók számában a 443 000, huszonnégy éven aluli, Károly-keresztrel rendelkező szavazó hat év alatt elfogyott volna (meghaltak), az új választók száma még akkor is 1 785 000

Simándi Irén

Parlamenti vita a nők választójogról 1918-ban¹

maradt. Vagyis: még mindig meghaladta a régi választók számát.³

Vázsonyi Vilmos (jobboldalt) Hock Jánossal egy politikai gyűlésen

A kormány által 1917. december 21-én benyújtott választójogi törvényjavaslat tárgyalására a képviselőház 1918. január 17-én 48 tagból álló különbizottságot hozott létre. A bizottság a javaslatot 1918. február 8. és június 7. között tárgyalta. A testület a négy hónap alatt összesen 31 ülést tartott.⁴

A bizottságban éles vita alakult ki a nők választójogának ellenzői és támogatói között. A fenn-

maradt dokumentumokból azokat a hozzászólásokat választottuk ki, amelyek a legérdekesebb érveket, magyarázatokat tartalmazzák a nők választójogának kiterjesztéséről vagy elvetéséről. Vertán Endre előadó az írásbeli törvényjavaslat mellett szóban is főzött néhány megjegyzést az előterjesztéshez. Hangsúlyozta, hogy a nők választójoga a magyar jogrendben nem ismeretlen. A jelen törvényjavaslatról elmondta, hogy szűk körű választójogot adna a nőknek, mert a négy polgári osztály elég magas értelmi cenzusnak bizonyul, de demokratikus hatású, mert vannak minden társadalmi osztályban olyan nők, akik elvégezték a négy polgárit. A törvénytervezet hadiözvegyekre vonatkozó bekezdését átmeneti intézkedésnek nevezte, de pozitívumként értékelte, hogy lehetőséget biztosít a választójog megadására. A külföldi példákat említve elmondta, hogy alig van olyan ország, ahol a nők választójogát nem kötötték valamilyen cenzushoz.⁵

Varga Gyula, a Nemzeti Munkapárt országgyűlési képviselője kifejtette, hogy ő a jelenlegi forrongó időt